

Таким чином, партисипативна демократія – це новий концептуальний підхід у теорії держави і права, що дозволяє розширити розуміння демократії за межі формальних процедур. Вона акцентує увагу на тому, що будь-яка демократична система є дієвою лише тоді, коли громадяни сприймають її як легітимну та справедливую. Для України цей підхід особливо важливий у контексті розвитку місцевого самоврядування та децентралізації. Партисипативна демократія може стати інструментом підвищення довіри, зміцнення соціальної згуртованості та формування ефективної правової держави. Саме тому подальше теоретичне осмислення і практична імплементація цього підходу становлять актуальне завдання для сучасної юридичної науки і правотворчої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Неофіта Д.Б. Теоретико-правовий дискурс поняття «партисипативна демократія». *Young Scientist*. 2024. № 3 (127). С. 67-72. URL: https://www.researchgate.net/publication/379767020_TEORETIKO-PRAVOVIJ_DISKURS_PONATTA_PARTISIPATIVNA_DEMOKRATIA

2. Неофіта Д.Б. Переваги та недоліки партисипативної демократії. Сталій розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів. Матеріали науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 15-16 вересня 2023 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 17-20.

**Туляков В., д.ю.н., проф.,
член-кореспондент НАПрНУ,
професор кафедри кримінального права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса**

PUNITIVE DAMAGES VS. СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ

Читаю вранці про цей кейс: Chancery urged to keep alive Ukrainian oligarch suit [1] немного про відмивання коштів через Кіпрські пральні... Ну, знаєте схеми, коли українці, переселяючись за кордон, виводили суми поза дозволені 10 000 євро через мережу посередників та кур'єрів в Європі та США. Але цікаво не це... Точніше не тільки.

У Chancery Court штату Делавер розгортається справа на \$58,5 млн проти структур, пов'язаних із українським олігархом. Позивач наполягає не лише на компенсації, а й на punitive damages: інституті, який у США виконує карально-превентивну функцію. Це яскраво видно зі справи BMW of North America v. Gore (1996): покупець, виявивши, що його авто було перефарбоване без повідомлення, отримав від присяжних \$4 тис. компенсаційних збитків і \$4 млн штрафних відшкодувань. Суд першої інстанції залишив це рішення, підкресливши, що санкція не є «надмірною» для свідомого корпоративного шахрайства. Верховний суд США згодом уточнив конституційні межі «пропорційності» punitive damages (визнавши суму надмірною і знизивши її), проте сам принцип залишився: карати фінансово за зухвалу поведінку, аби інші компанії навіть не наважувалися повторювати подібні практики [2].

Саме про це я також мав розмову на нещодавньому круглому столі, говорячи про розвиток Jus Puniendi в контексті наближення до світових традицій [3]

У Європі інститут punitive damages практично відсутній. Натомість поширюється non-conviction-based confiscation (NCBC) спеціальна конфіскація активів без вироку суду. У Великій Британії та Італії це діє як «паліатив»: держава вилучає підозрілі активи за умови відсутності судового обвинувального вироку. У Німеччині тривають дискусії щодо впровадження та реформування NCBC із метою підвищення ефективності повернення незаконних активів із дотриманням стандартів доказів і гарантій правомірності [4]

В Україні ця різниця є принциповою. Відсутні punitive damages, але існують два основні інструменти спеціальної конфіскації (окрім конфіскації як покарання, заходу адміністративного впливу, та заходу процесуального стримування в кримінальному та адміністративному праві) :

1. Спеціальна конфіскація, передбачена Кримінальним кодексом України (ст. 96-1, 96-2), це примусове безоплатне вилучення майна за рішенням суду, яке застосовується у кримінальному провадженні як захід кримінально-правового характеру [5]. Вона застосовується у разі вчинення особою кримінального правопорушення, і підставою для неї є вирок суду або ухвали суду за Кримінальним процесуальним кодексом. Унікальним є те, що спеціальна конфіскація не тягне за собою судимості, але є заходом впливу, що має припинити незаконне використання активів

2. Конфіскація за Законом України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб від 12 травня 2022 року № 2257-IX [6]: квазіадміністративний механізм, що не потребує доведення вини і заснований на блокуванні активів осіб, що підпадають під санкції Ради національної безпеки і оборони (РНБО). Цей інструмент дозволяє державі конфіскувати активи без судового вироку в умовах воєнного стану, спрямований на захист національної безпеки і стримування агресії.

Водночас ці механізми наразі використовуються переважно в контексті воєнного стану і бізнес-шахрайства. Тому потерпілі часто отримують лише компенсацію реальних збитків без стримувального ефекту у форматі фінансового покарання з превентивною метою.

Пропозиція для обговорення: чи варто Україні розглянути запровадження гібридного інституту «пунітивної компенсації»: механізму, що поєднає каральний елемент (як у США) і соціальне спрямування (через спецконфіскацію), з прозорим перерахуванням таких сум до спеціального фонду відновлення країни?

Ідея пунітивної компенсації полягає в тому, що вона має розглядатися не лише як спосіб відшкодування збитків, а як кримінально-превентивний захід, який доповнює традиційні покарання. Цей механізм спрямований на стримування протиправної поведінки через фінансове покарання, що слугує не лише каральною, а й превентивною метою. Пунітивна компенсація своїм змістом наближається до функцій, які виконує пробація у кримінальній юстиції. Пробація, як відомо, є одним із сучасних ефективних засобів кримінальної превенції, спрямованим на соціальну реабілітацію правопорушників і запобігання повторним злочинам без застосування позбавлення волі. Аналогічно, пунітивна компенсація могла б виконувати функції превентивного фінансового впливу, що стимулює суб'єктів уникати протиправної поведінки.

Чи міг би такий інструмент стати ефективним мостом між американською концепцією «покарання гаманцем» та європейською практикою позасудового вилучення активів, укріплюючи надто важливі для України національну безпеку та економічну справедливість?

Юридичні перепони для введення пунітивної компенсації в Україні можна класифікувати таким чином:

1. Відсутність інституту punitive damages у національному праві. Українське законодавство не містить аналога американського інституту штрафних (каральних) відшкодувань, що призначаються окремо від компенсації збитків за принципом покарання та превенції. Введення пунітивної компенсації потребує фундаментальних змін у матеріальному та процесуальному праві. 2. Принцип пропорційності і справедливості, закріплений Конституцією України та законодавчими актами, які обмежують застосування непропорційно великих фінансових санкцій. Це пов'язано з необхідністю забезпечити баланс між захистом прав позивача і недопущенням надмірного фінансового стягнення, що розглядається як кара. 3. Відсутність чітких критеріїв і стандартів для розрахунку пунітивної компенсації, що ускладнить правозастосування, підвищить ризик зловживань або судових помилок. 4. Процесуальні обмеження: пунітивна компенсація за своєю природою пов'язана з цивільним процесом, проте в Україні питання покарання часто вирішується у кримінальних чи адміністративних процедурах. Відсутність узгодженості процесуальних норм поєднується з традиційною обережністю практики ЄСПЛ щодо введення штрафних санкцій в цивільному та кримінальному судочинстві.

Пам'ятаємо мотивацію суду, коли високий розмір накладених штрафів та відсутність встановленого законом максимуму не були достатніми для Суду, щоб вважати суворість та характер санкції «кримінальними» у розумінні автономного значення за статтею 6 Конвенції і навпаки [7]. 5. Взаємодія з існуючими національними механізмами спеціальної конфіскації (переважно кримінальної), а також конфіскації активів за Законом про Санкції це виклик у розробці ефективного та неконфліктного правового поля, де пунітивна компенсація не дублювала би або не послаблювала наявні інструменти. 6. Питання міжнародних зобов'язань та відповідності європейським стандартам права: українське законодавство повинно враховувати практику ЄСПЛ та стандарти Ради Європи, де інститут punitive damages майже не використовується і іноді вважається дискримінаційним або неконституційним. 7. Соціально-політична складність: впровадження пунітивної компенсації потребує консолідації правової думки, підтримки законодавців і суспільства, що в контексті реформ та воєнного стану може виявитись складним.

Переваги пунітивної компенсації полягають у наступному.

1. Каральний і превентивний ефекти. Пунітивна компенсація не лише відшкодовує збитки потерпілому, а й фінансово карає винну сторону, створюючи суттєвий стримувальний фактор для юридичних та фізичних осіб, щоб уникати неправомірної поведінки. 2. Підсилення захисту прав жертв кримінальних правопорушень і бізнесу. Завдяки пунітивній компенсації відшкодування набуває більшого обсягу, що сприяє відновленню справедливості і стимулює належну поведінку на ринку. 3. Можливість відшкодування моральної шкоди. Пунітивна компенсація частіше застосовується у випадках, коли шкода нематеріальна, але значуща, і при цьому потребує соціального засудження порушення. 4. Підвищення відповідальності правопорушників та корпоративного сектору. Каральні суми можуть впливати на культуру корпоративної етики, змушуючи компанії посилювати внутрішні заходи відповідальності і контролю. 5. Стимулювання ефективності правозастосування. Наявність механізму пунітивної компенсації підвищує інтерес потерпілих до позовної діяльності та активізації судової системи для боротьби з шахрайськими практиками. 6. Гнучкість у нарахуванні збитків і можливість врахування ступеня провини порушника.

Для подолання цих перепон потрібно системне законодавче напрацювання, експертні дискусії і, можливо, поступова імплементація на пілотній основі

В Україні впровадження пунітивної компенсації могло б значно посилити механізми боротьби з злочинами проти нацбезпеки, терористичними злочинами, насильницькими злочинами, економічними порушеннями й корупцією на рівні бізнесу, злочинами проти миру, створюючи також додаткові фінансові бар'єри для шахраїв і недобросовісних компаній.

Таким чином, впровадження пунітивної компенсації як кримінально-превентивного заходу дозволило би не лише покращити захист прав потерпілих, а й посилити загальний режим запобігання порушенням через більш жорсткі фінансові санкції і соціальний контроль. У цьому ключі пунітивна компенсація може бути розглянута як інноваційний інструмент кримінально-превентивної політики, який доповнює класичні покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Law360. (2025). Chancery urged to keep alive Ukrainian oligarch suit. URL: <https://www.law360.com/.../chancery-urged-to-keep-alive...>
2. BMW of North America, Inc. v. Gore, 517 U.S. 559 (1996). URL: <https://www.oyez.org/cases/1995/94-896>
3. Матеріали Круглого столію (2025) «Ius puniendi: голоси епох в суголоссі днів» до 85-річчя проф. Миколи Івановича Панова (in memoriam). URL: <https://youtu.be/VeUmW8XRmY?si=E6yLMgWb4p-5CLei>

4. Fabian Teichmann (2023). Non-Conviction-Based Confiscation (NCBC) – A reform option for German asset recovery law. *EUCRIM*. URL: <https://eucrim.eu/articles/non-conviction-based-confiscation-ncbc-a-reform-option-for-german-asset-recovery-law>

5. Закон України (2025) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб від 12 травня 2022 року № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text>

6. IZI Institute. (2025). Санкційна конфіскація приватних активів в Україні. URL: https://izi.institute/analysts/analytics_6/

7. КСУ. (2022). Суд визнав конституційними статті Кримінального кодексу України про спеціальну конфіскацію URL: <https://ccu.gov.ua/en/novina/court-declared-articles-criminal-code-ukraine-special-confiscation-be-constitutional?>

8. Advocat Post (2021) Коли мова йде про тлумачення обсягу поняття «злочин» в автономному значенні статті 6 Конвенції, ЄСПЛ має сам провести оцінку цього питання: Gestur Jónsson and Ragnar Halldór Hall v. Iceland URL: <https://advokatpost.com/koly-mova-jde-pro-tlumachennia-obsiahu-poniattia-zlochyn-v-avtonomnomu-znachenni-statti-6-konventsii-iespl-maie-sam-provesty-otsinku-tsoho-pytannia-gestur-jonssonand-ragnar-halldor-hall-v-iceland/>

Зауваження: У процесі підготовки цього тексту було використано програмне забезпечення генерації тексту (AI Grok 5, ChatGPT 5, Perplexity, Grammarly) виключно для редакційного редагування, корекції стилю, а також для перекладу окремих фрагментів тексту. Усі фактичні дані, посилання, джерела, а також висновки були особисто перевірені та підтверджені автором тексту. Відповідальність за зміст і точність юридичного аналізу повністю покладається на автора.

**Удовенко Ю.О., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ**

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Відповідно до Конституції України, земля є основним національним багатством [1]. Чинне законодавство виділяє дев'ять категорій земель, серед яких землі сільськогосподарського призначення посідають особливе місце. Їхня значна цінність зумовлює встановлення обмежень у використанні та посилену правову охорону.

На сьогодні значна частина земель сільськогосподарського призначення перебуває у власності не лише громадян України, а й іноземних осіб, зокрема громадян Російської Федерації. Незважаючи на законодавчу вимогу щодо відчуження таких земель іноземцями та особами без громадянства протягом року, судова практика щодо конфіскації таких ділянок була обмеженою. Лише після повномасштабного вторгнення РФ практика почала активно застосовуватися. У наукових дослідженнях питання набуття права власності на землю іноземцями та особами без громадянства розглядали П.Ф. Кулинич, В.В. Носік, М.В. Шульга та ін. Проблемні питання конфіскації земель сільськогосподарського призначення потребують подальшого дослідження.

Згідно зі ст. 130 Земельного кодексу України (ЗК України), землі сільськогосподарського призначення можуть перебувати у власності лише громадян України. Зміни 2020 року закріпили можливість для іноземців і осіб без громадянства мати у приватній власності таку земельну ділянку лише за умови прийняття рішення шляхом референдуму. Таким чином, законодавство чітко забороняє володіння такими ділянками іноземцям, особам без громадянства, іноземним державам та юридичним особам [2].